

Yaşar SUBAŞI DİREK

Dr. Van YYÜ Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, yasarsu@yyu.edu.tr, Van-Türkiye

ORCID: 0000-0001-7846-0478

KENT KİMLİĞİNİN, BELLEĞİNİN VE KÜLTÜRÜNÜN VAN MARAŞ CADDESİNDEKİ YAPI CEPHELERİ ÜZERİNDEN OKUNMASI¹

Özet

Kale içinde kurulan ve Urartu medeniyetinin başkenti olan Van, 1915 yılından sonra kale dışına taşınmıştır. Maraş Caddesi, Eski Van kentinin, kale dışında Cumhuriyet caddesinden sonra yerleşiminin yapıldığı, ilk caddelerin başında gelmekte olup, zaman içindeki mimari oluşumlarla, yapıların kullanım ve cephe değişimiyle, kent belleğinde yer edinmiştir. Kentin genel tarihi gelişimi göz önünde bulundurularak, Maraş Caddesindeki yapıların ve cephelerinin değişim ve analizlerinin, belge ve kaynaklardan ulaşılabilen bilgiler ışığında sistematik bir açıdan incelenmesi, bu çalışmanın konusu ve amacı olmaktadır. Çalışma hazırlanırken kent ile ilgili mevcut tarihi kaynaklar, kent haritaları, kent fotoğrafları kullanılarak caddenin cephe değişimi ve günümüzdeki hali, yerel kurum ve kuruluşlardan edinilen bilgiler çerçevesinde araştırılmıştır. Ayrıca süreci birebir yaşayan tanıklardan da yararlanılmıştır. Yapı cephelerinin kent kimliğine, kent belleğine ve kültürüne etkisinin vurgulanması amaçlanan bu çalışmanın, yapılacak yeni çalışmalar için başvurulacak bir kaynak olması ve bunu teşvik etmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kent Kimliği, Kent Belleği ve Kültürü, Van Maraş Caddesi, Cephesel Değişim

READING THE URBAN IDENTITY, MEMORY AND CULTURE THROUGH THE BUILDING FACADES ON THE VAN MARAS AVENUE

Abstract

Van, which was established within the castle and was the capital of the Urartian civilization, was moved outside the castle after 1915. Maraş Street is one of the first streets where the Old Van city was settled outside of the castle after Cumhuriyet Street, and it has taken a place in the city's memory with its architectural formations, use and facade changes of the buildings over time. Considering the general historical development of the city, the subject and aim of this study is to systematically examine the changes and analyzes of the buildings and their facades on Maraş Street in the light of the information available from documents and sources. While preparing the study, the existing historical sources, city maps, and city photographs were used to investigate the facade change and current state of the street within the framework of the information obtained from local institutions and organizations. In addition, witnesses who experienced the process personally were also used. This study, which aims to emphasize the effect of building facades on urban identity, urban memory and culture, is aimed to be a reference source for new studies to be done and to encourage this.

Keywords: Urban Identity, Urban Memory and Culture, Van Maraş Street, Frontal Change.

¹ Bu çalışma, Van Yüzcüncü Yılı Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi tarafından 28-30 Eylül 2022 tarihleri arasında düzenlenen "2. Uluslararası Kültür, Sanat ve Toplum Sempozyumu"nda bildiriler olarak sunulmuştur.

1. Giriş

İnsanların yaşam alanı olan kentler, yaşanılan dönem içinde ekonomik, sosyal, politik, kültürel ve benzer nedenlerden dolayı, farklı kimlik ve karakterde olabilir ve her dönem kentte kendine özgü izler bırakır. Kentlerin oluşumundan gelişimine, hatta geleceğine etki eden bu kimlik ve izler, yapı çevrede ve özellikle mimaride kendini gösterir. Kent belleği oluşurken, mimari yapılar sokakları, sokaklar caddeleri, bölgeleri ve kentsel dokuyu, beraberinde kentsel kimliği ve kültürü de meydana getirir. Bu kimlik ve kültür, kentin geçmişinin anımsanması, belleklerde yer etmesi kadar, kentin gelecekteki planlaması için de önemli verileri kapsar.

Kent dokusunu oluşturan ve belleklerde yer alan kentsel kimlik ve kent kültürü, mimaride ve mimarinin dışı yansıyan görünümü olan cepheler üzerinde görülmektedir. Cephe, mimarlık disiplininin var olduğu ilk dönemlerden bu güne, üzerinde sürekli çalışılan bir oluşumdur. Çünkü, barınma gereksinimi sonucu oluşan ilk yapıdan beri, mimari yapının doğadaki herhangi bir yerdeki bakıştan görünüşü cephe olarak kendini gösterir. Bu bağlamda cephe, mimarinin canlıların algısındaki karşılıklarından her biridir ve cephe, mimari yapıtı gorsel açıdan estetik veya tam tersi olarak gösterebilen bir elemandır. Bundan dolayı, yapıyı tasarlayan mimar, eserindeki cepheyi tarih boyunca bu misyonun önemli bir aracı olarak görmüş ve kullanmıştır. Cepheye bakılarak yapının konumu, etkilendiği sanat akımı, kullanıcının sosyoekonomik ve kültürel özellikleri gibi birçok farklı konuda bilgi edinilebilir.

Her bir yapının cephesi kendi başına değerlendirilebilirken, cephelerin yan yana gelmesiyle oluşan cadde cepheleri de ayrı bir değerlendirme alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazen bazı caddelerde yıllar boyunca aynı görüntü korunurken, bazılarında ise çeşitli nedenlerden ötürü sürekli olarak değişime uğrayan görüntü oluşabilmektedir.

1.1.Tarihsel Süreçte Cephe

Tarihsel süreç içerisinde, planlı olarak yapılan ilk yapı olan Megarondan başlayarak bugünün modern mimarisine kadar cephe kuruluşu, yapının nitelik ve özelliklerini ortaya koyması bakımından vazgeçilmez bir unsurdur. Aynı zamanda cephe, mimarinin kimliğini belirleyen, sürekli bir arayış ve değişim elemanıdır. Mısır Piramitinde, Yunan Parthenonunda, Mezopotamya Zigguratında, Roma Anfityatrosunda görülen, her biri birbirinden farklı nitelik ve üsluplarda yapılar olmasının yanında ortak olan şey, cephenin yapıdaki kimliğidir (Görsel 1,2,3,4).

Görsel 1. Mısır Piramitleri

Görsel 2. Yunanistan Parthenon Tapınağı

Görsel 3. Mezapotamya Ziguratu

Görsel 4. Roma Anfitiyatrosu (Coliseum)

Mimari belleğin ana parçalarından biri de şüphesiz cephedir. Yapının işlevselliğinin ve estetiğinin en görünür olduğu cephe, aynı zamanda kent kimliğinin önemli bir taşıyıcısıdır. Bir kentteki mimari kimlik; yapılardaki cephelerin düzeni, yüksekliği ve estetiği açılarından varoluş gösterir. Kent silüetleri de, kentteki simge yapı ve değerlerin görünüşünden oluşturulmaktadır. Bazen bu yapılar modern mimari eserler olabildiği gibi tarihi süreçte oluşmuş eski eserler de olabilmektedir.

Mimari akımları da yapı cephelerinde okumak, üsluplarını anlamak mümkündür. Gotik mimaride yapılan bir yapıda sivriliğin, Barok mimarisinde düzen ve simetrinin, Dekonstrüktivizm mimaride de düzgün geometrik şekillerden oluşmayan, eğri yüzeylerin en görünür kılındığı eleman cephedir (Görsel 5,6,7).

Görsel 5. Gotik Mimari, Milano Katedrali

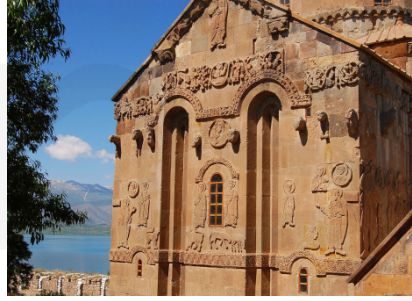

Görsel 6. Barok Mmari, Trevi Çeşmesi

Görsel 7. Dekonstrüktif Mimari, Guggenheim Müzesi

Mimarlık diğer birçok sanat dalından da etkilenmiş ve faydalanmıştır. Örneğin; İnsan şeklinde sütunlar olan Karyatidler cephede heykel kullanımı şeklinde görülürken, rölyef ve kabartmalar da resim ve heykel gibi plastik sanatların yapı cephelerinde mimariyi sanatla bütünleştirme şeklini sunmaktadır (Görsel 8,9,10).

Görsel 8. Van Akdamar Kilisesi Cephesindeki Rölyefler

Görsel 9. Akdamar Kilisesi Rölyefleri

Görsel 10. Atina Erechthon Tapınağı Karyatidleri

İlk mimari yapılardan itibaren, gereksinim sonucu oluşan ve sonra da cephenin en önemli unsuru olan kapı pencere boşlukları, cephelerin oluşumundaki en önemli elemanlardır. Bu boşlukların boyutları, şekilleri, renkleri, cephe düzeni içindeki konumları ve insanda oluşturdukları algı, yaşanan zaman içinde, günün teknolojisi ve kültürüne göre sürekli değişim göstermiştir. Aslında cepheye ve dolaylı olarak kentlere kimliği veren, kültürü oluşturan da bu özelliklerdir.

2. Van Kenti Tarihi Gelişim

Van, arkeolojik araştırmalarda insanlık tarihinin en eski dönemlerinden beri yerleşimin olduğu belgenen tarihi kentlerden biridir (Van Valiliği, 2006). Günümüzde kent merkezi, aynı zamanda adını aldığı Van Gölü'nün doğusunda, Erek Dağı'nın da batısında yer alan düzlükte konumlanmış durumdadır. Günümüzde sınır kenti olarak stratejik önemini koruyan Van kenti, aynı zaman da geçmişte önemli uygarlıkların kesişme noktası olmuştur. Van'ın ilk yerleşim yeri sayılabilen ve tarihi geçmişi Urartu dönemine kadar uzanan Van Kalesi ve çevresindeki Eski Van Kenti, ilin en önemli kültürel değerlerindedir (Van Valiliği, 2006, s.13).

Son 30 yıla yakın süreçte yaşanan olağanüstü durumlar nedeniyle göç alan ve beraberinde gelişen bazı sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı, Van Kenti'nde kentleşme, giderek plansız yapılaşmaya ve gecekondulaşmaya yönelmiştir. Kentin bir bölgesinde modern kentlere özgü yapılar ve yaşam biçimleri gözlenirken, bir başka bölgesinde ise düzensiz, sağlıksız, yasal olmayan yapılaşma ve bu yapılaşma içinde sosyal ve teknik alt yapısı eksik bir yaşam görülmektedir (Öztürk ve Yeğin, 2022).

Tarih boyunca yerleşim yeri özelliğini koruyarak gelen kentler açısından, kent kimliğini etkileyen yapı cephelerindeki değişim konusu özellikle değerlendirmeye açıktır. Farklı kültürlerden kullanıcıları bünyesinde barındıran tarihi kentlerin mimari oluşumları ve kente kattıkları kimlik, kent kültürü açısından günümüzde oldukça dikkat çekici özellikleri kapsamaktadır. Bu bağlamda Van Kenti, farklı etnik, dini, kültürel kullanıcı gruplarını geçmişinde bulundurduğundan incelenmesi gerekli önemli kentlerden biridir. Bunun yanında Van kenti, tarihi yaklaşık üç bin yıla dayanan ve yaptıkları kale, baraj, su kanalı vb. gibi halen ayakta olan ve kullanılan eserler bırakan Urartu medeniyetine Tuşba adıyla başkentlik yapmıştır (Erzen, 1986). Ortaçağ döneminde kilise yapılarıyla ve farklı kültürlerin bir arada yaşamasıyla belleklerde yer edinen kent, 1915 yılına kadar bu niteliğini korumuştur. Ancak, 1915 yılından sonra kale dışına taşınan kentin kimliği, belleği ve kültürü de, oluşan yeni yerleşme ve yapılar la beraber değişmiştir.

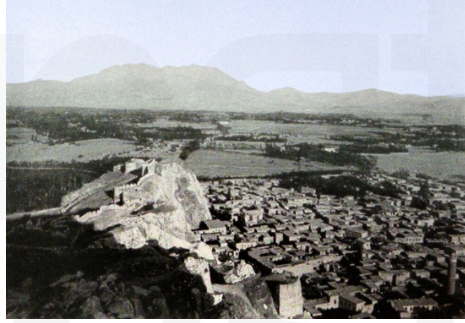
2.1. 1915 Öncesi Van Kenti

Urartu Devleti, İ.Ö. 850-585 yılları arasında, eski Ön Asya dünyasının güçlü devletlerinden biri olarak Doğu Anadolu, Kuzeybatı İran ve Kafkasya'nın güneyinde kurulmuştur. Bugünkü arkeolojik veriler, Urartu devleti başkentinin Tuşba, yani eski Van kenti olduğunu göstermektedir. Kayalık bir zemin üzerinde inşa edilen Van kalesi ve kale üzerinde yer alan kayalardaki yazıları, Urartu devlet sistemi hakkında bilgi vermektedir (Erzen, 1986). Urartu devletinin eyaletleri arasında ulaşımı sağlamak için kurduğu ulaşım ağının kalıntıları günümüzde halen ayakta. İklim ve coğrafi konum açısından zor koşullar içeren ve oldukça geniş bir alan kapsayan bölgede, eyaletler arasında açılan yollarla bir ölçüde kontrol de sağlanmıştır (Van Valiliği, 2006). Urartulara ait Van kentinde ve çevresinde birçok buluntuya ve yapıya rastlanmıştır. Su medeniyeti adı verilen Urartuların Van'da sulama amacıyla yaptıkları 51 km uzunluğundaki Manue (Şamran) su kanalları, Anadolu ve dünya su mühendisliğinin müthiş bir örneği olarak ayakta olup, halen kent halkı tarafından kullanılmaktadır.

Urartular dönemindeki kullanımıyla ilgili tarihi belge veya herhangi bir bilgiye ulaşılamayan Eski Van Kenti, Van Kalesi'nin güneyinde ve yaklaşık 500.000 m²'lik bir alanda yer almaktadır. Kentin kuzeyi Van Kalesi ile, doğu, güney ve batısı da surlarla çevrelenmiş, kente girişler de, surlarda açılan dört kapı ile sağlanmıştır. Eski Van Kentini üç yönde çevreleyen surlarla ilgili olarak, hangi tarihte ve kimler tarafından inşa edildiği kesin olarak bilinmemekle birlikte, ilk olarak Akkoyunlular döneminde, yörede "bat" adıyla bilinen toprak malzemenin yapıldığına dair bazı

tarihi kaynaklara rastlanmıştır (Öztürk, 2004). Yerleşim ve yaşamın 1915 yılına kadar sürdüğü bilinen kale, Orta çağda Selçuklu ve Karakoyunlular tarafından onarılıp güçlendirilmiş, son şeklini ise Osmanlı döneminde almıştır (Öztürk, 2004; Öztürk ve Yeğin, 2022).

Van Gölü'nün kuzey, güney ve doğu kesimini oluşturan Van'ın Ortaçağ başlarındaki durumu ile ilgili araştırmalar, yetersiz olup, dönemle ilgili detaylı bilgiye henüz tam ulaşılamasa da, Hristiyan mimarisine ait Erken Ortaçağ zamanında Vaspurakan Krallığından kalan eserler, daha sonrasında İslam devletlerinin hâkimiyeti nedeniyle İslam mimarisi ekseninde, dini mimari ön plana çıkmıştır (Van Valiliği,2006,s.173). Ancak Van Kalesinin güneyindeki Eski Van Kentinin 1915'e kadar Ermenilerin de var olduğu heterojen bir kent olduğu ve kentte hristiyan ve müslümanlar yakın ilişki içerisinde uzun yıllar birlikte yaşadıkları bilinmektedir (Görsel 11,12,13).

Görsel 11. 1915 Öncesi Kale içindeki Eski Van Kenti

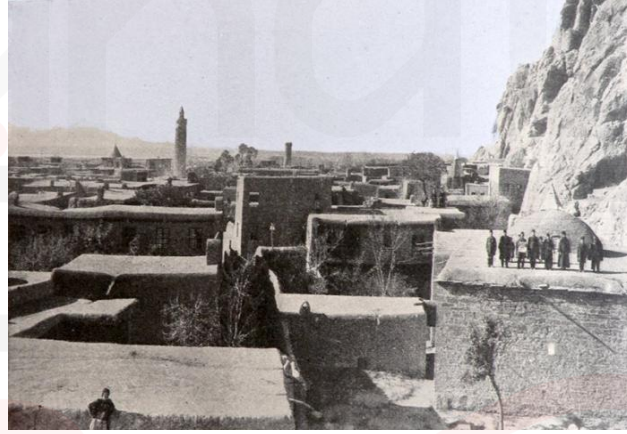

Görsel 12: 1915 Öncesi Eski Van Kenti

Eski Van Kentinin sınırlı alanı nedeniyle, evlerin neredeyse tümü bitişik nizamda, iki katlı kerpiç malzemeden ve düz dam olarak inşa edilmiştir (Görsel 13-14). Müslüman ve Ermeni evleri dış cepheleri arasında hiçbir fark olmadığı, her türden sivil ve dini mimarinin iç içe, belli bir bölgeye ayrılmadan ve homojen olmayan bir şekilde eski kente dağılmış olduğu ve her türden mimari yapının uyumlu bir şekilde geliştiği görülmektedir. Bölgeyi 17.yüzyıl ortalarında (1655) gezen Evliya Çelebi, büyük çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu kentin 10 mahallesinin olduğunu, 3 mahallesinde ise Ermenilerin oturduğunu anlatmıştır. Kentte iki katlı düz damlı kagir (kerpiç ve yonu taş, kireç ve cibus harcı) malzemeden inşa edilen toplam 8.800 ev bulunduğunu, kalede ise yeniçeri, topçu ve cebecilere ait 300 kadar ev olduğunu belirtmiştir (Çelebi, 2000). Lynch tarafından 1901 yılında yayınlanan ve 19. yüzyılın son çeyreğinde hazırlanan haritada (Şekil 1), kentin, 9'unun müslüman, 3'ünün ise gayrimüslimlere ait, 12 mahalleden oluştuğu görülmektedir (Öztürk, 2004; Lynch, 1901).

Görsel 13. 1915 Öncesi Eski Van Kentinde Konutlar

Görsel 14. 1915 Öncesi Eski Van Kenti Yerleşimi

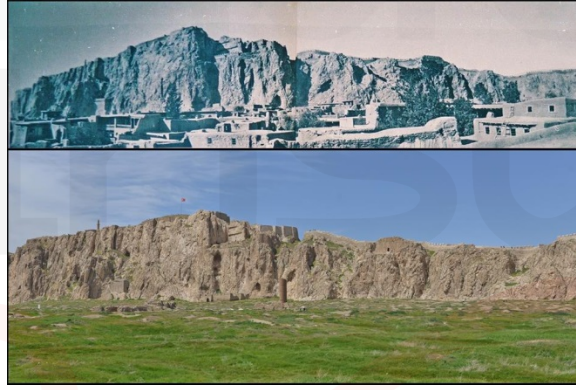
Şekil 1. Lynch'in 19.yy Sonunda Hazırladığı Van Kalesi, Eski Van Kenti ve Yeni Oluşan Kentteki Mahalleleri Gösteren Harita

2.2. 1915 Sonrası Van Kenti

Yaşanan bazı olaylardan dolayı 1915'te, kale içindeki 12 mahalleden oluşan ve kent halkının birlikte kullandığı yaşam alanları neredeyse tümüyle yıkılmıştır (Görsel 15-16). Bu gelişmelerden sonra kent, Van Gölünün doğusundan, Ereğ Dağının eteklerine doğru yayılmaya başlamıştır.

Görsel 15. 1915 Sonrası Eski Van Kenti

Görsel 16. Kale içindeki Eski Van Kentinin 1915 Sonrası

Yeni kent yerleşimi Cumhuriyet, Sihke, Maraş ve Milli Egemenlik Caddelerini merkeze alarak gelişme göstermiştir (Şekil 2). Cumhuriyetin ilanından sonra ülkedeki diğer tüm kentler gibi Van'da da planlamalar yapılmaya başlanmıştır.

Şekil 2. Eski ve Yeni Kent Yerleşimi

Görsel 17. Van Kalesinden Eski ve Yeni Van Kenti

Yeni kurulan devletin kurumları için ihtiyaç duyduğu yapılar hızla yapılmıştır. Bu yapılar daha çok Cumhuriyet Caddesi üzerinde konumlandırılmıştır. Belediye hizmet binası, Halkevi, PTT binası, şehir sineması gibi yapılar bu alanda işlev kazanmıştır (Görsel 17-18).

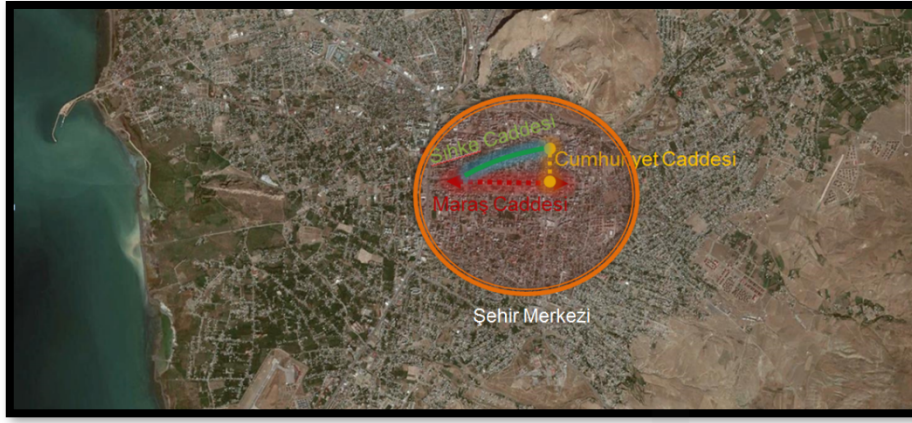

Görsel 18. İlk Van Belediye Binası

Görsel 19. Van Halkevi Binası

Günümüzde hala kent merkezi Cumhuriyet Caddesi etrafında şekillenmeye devam etmektedir. Bu ana aksı Sıhke ve Maraş caddeleri beslemektedir (Şekil 3).

Şekil 3. Kentin Taşındığı Yeni Alandaki Ana Ticaret Aksları

3. Maras Caddesi

Kentin ilk açılan ve Beşyoldan iskeleye kadar uzanan 7 km uzunluğundaki İskele caddesinden sonra 1960 yılında 3 km uzunluğundaki Maras caddesi yapılır. Caddenin neden Maras adını aldığı, o dönemki Valinin Maras'tan Van'a atanması ve cadde için bu ismi önermesi ile ilgili olduğu söylenmektedir (Kali, 2017). Maras caddesinin ismi resmi kayıtlarda 1960-1970 yılları arasında kullanılmış, 1970 yılında caddenin ismi Kazım Karabekir olarak değiştirilmiştir. Günümüzde resmi kayıtlarda Kazım Karabekir Caddesi olarak geçse de, halk arasında halen cadde Maras adıyla bilinmektedir.

3.1. Maras Caddesinin Kent İçindeki Konumu

Cumhuriyet Caddesinden sonra ikinci öneme sahip Maras Caddesi, kentin yakın geçmişinin anımsanıp izlenebileceği bir konumdadır. Eski Van kentinin bağ-bahçelik alanı, 1915 sonrası kent taşındıktan sonra sırasıyla tek ve iki katlı müstakil bahçeli evlerin yer aldığı bir yerleşim iken, şimdilerde kentin ana ticaret akslarından biri olma özelliğine dönüşmüş durumdadır (Şekil 4).

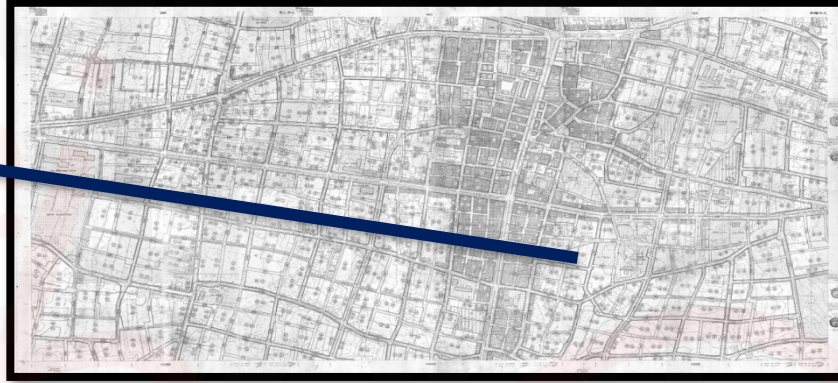

Şekil 4. Maras Caddesinin Yer Aldığı Aks

3.2. Maras Caddesinin Kent İmar Planlarındaki Durumu

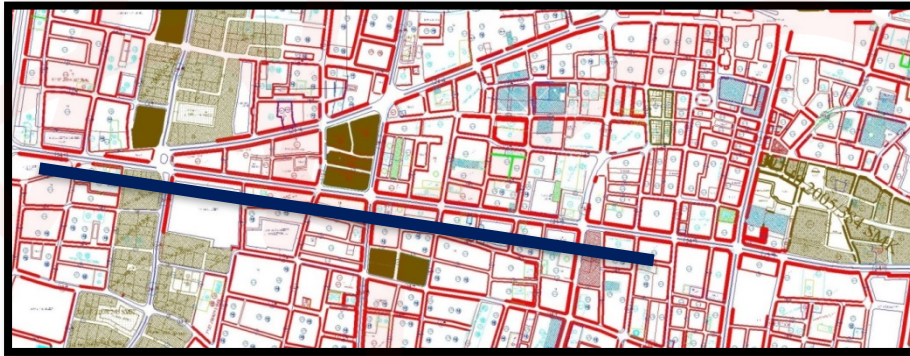
Van kentinin Cumhuriyetten sonra yapıldığı bilinen ilk imar planı 1946 tarihli'dir. Ancak dönemin teknolojik altyapısından dolayı ilgili kurumların arşivlerine erişilememiştir. Sonraki imar planı, 1978 tarihinde yapılmıştır. Bu plana göre, Maras caddesinin Cumhuriyet caddesiyle kesiştiği kısımlar ana ticaret aksı oluşturacak şekilde düşünülmüş olup, ana caddeye bakan parseller B-4(bitişik nizam 4 kat) ve B-5(bitişik nizam 5 kat) ve arkaya düşen parseller de B-3(bitişik nizam 3 kat) olarak düzenlenmiştir. Bu parsellerde yoldan çekme yapmayacak bir şekilde yapılaşmaya

gidilmiştir. Caddenin ana ticaret ihtiyacının karşılandığı parsellerden sonraki diğer parsellerde ise A-5(ayrık nizam 5 kat) ve A-3(ayrık nizam 3 kat) şeklinde yapılaşma uygun görülmüştür (Şekil 5).Kız enstitüsü ve Ticaret lisesine kadarki kısım ön yoldan çekmesiz, arka yoldan 3 metre çekme; ancak bu kısımdan aşağıya kadar ana yoldan 5 metre, arka yoldan yine 3 metre yapılarak düzenlenmiştir (Van Belediyesi, 1978).

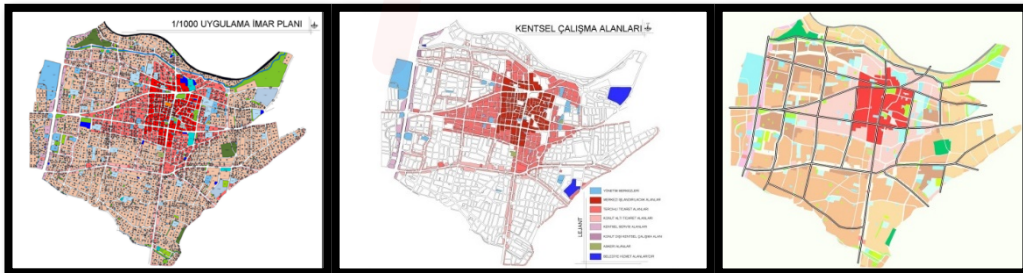
Şekil 5. 1978 İmar Planında Maraş Caddesinin Durumu

Kentin aldığı yoğun göç nedeniyle mevcut imar planı ihtiyacı karşılayamadığından 1996 tarihinde yeni plan değişikliğine gidilmiştir. Bu planda Maraş Caddesi yapılaşma koşulları;Kız Meslek lisesinden itibaren tüm cadde B-5(bitişik nizam 5 kat), B-6(bitişik nizam 6 kat) ve B-7(bitişik nizam 7 kat) olarak değişmiş ve değişimlerden bazıları meclis plan tadilatı kararıyla düzenlenmiştir (Şekil 6). Önceki plana göre bu planda ayrık nizam olan parseller de, bitişik nizama dönüşmüş ve yoldan çekmeler kaldırılmıştır (Van Belediyesi, 1996).

Şekil 6. 1996 İmar Planında Maraş Caddesinin Durumu

Kentin nüfusu giderek artmakta iken 2011 yılında Van Depremi yaşanmıştır. Afet sonrası kentte toparlanma başlarken, imar planının da yeni tadilatlardan geçmesi gerektiği düşünülmüş ve 2013 imar planı oluşturulmuştur (Şekil 7). Kentsel çalışma alanları bu planda artık net belirtilmiştir (Van Belediyesi, 2013).

Şekil 7. 2013 Van ve Çevresi 1/1000 Uygulama İmar Planı Kullanım Alanları

a) 1/1000 Uygulama İmar Planı b) Kentsel Çalışma Alanları c) Ana Ulaşım Aksları

Cumhuriyet, Sıhke ve Maraş caddelerinin çevrelediği alan bu planda merkezi ve tercihli ticaret alanları olarak belirlenmiş ve Maraş caddesinde bulunan parseller tümüyle B-7 olarak düzenlenmiştir (Van Belediyesi, 2013)(Şekil 8).

Şekil 8. 2013 İmar Planında Maraş Caddesinin Durumu

3.3. Maraş Caddesinde Tarihsel Cephe Değişim Süreçleri ve Analizi

Maraş caddesi, 1915'e kadar bağ-bahçelik alan olarak kullanılmış olup kentin asıl merkezinden daha uzakta kalmıştır. Bu tarihten sonra kent mevcut yerinden kopmuş ve Maraş caddesinin de içerisinde bulunduğu bugünkü kent merkezi oluşmaya başlamıştır. Cumhuriyet caddesi yeni kent merkezinin ana ticaret aksını oluştururken, Maraş caddesi de ona bir alt merkez oluşturmuştur. Ancak 1960'lara kadar Maraş caddesi, üzerinde tek ve iki katlı müstakil bahçeli evleri barındıran bir konumdaydı. Bu süreç giderek yerini, ana ticaret aksına dönüşecek bir merkeze bırakmıştır. Günümüzde Maraş Caddesi bu niteliğini arttırarak devam ettirmektedir. Ana hatlarıyla tarihsel gelişimi bu şekilde değişen bir merkezin, cephe değişimleri de zaman içerisinde süreçten payını almıştır.

Tek ve iki katlı evlerin yerini çok katlı ticaret yapılarının almaya başladığı 1960-1970 yıllarını kapsayan dönemde, cephelerde, kerpiç-çamur sıvalı cephenin yerini klasik sıva veya boyalı dış cephe, geleneksel ahşap pencere kapı doğramalarının yerini çoğunlukla PVC ve metal doğramalar almıştır. Geleneksel toprak düz damın yerine de artık metal kaplama tercih edildiği görülmektedir (Görsel 20).

Görsel 20. 1960-1970 Yılları Arası Maraş Caddesinin Durumu

O döneme ait resimlerde yapıların yoldan çekme yapılarak inşa edildiği görülmektedir ve arka sokaklarında hala müstakil evlerin ve bahçelerin yer aldığı anlaşılmaktadır. Tek katlı, düz toprak damlı kerpiç yapılar da o zamanlar halen varlığını sürdürmektedir.

Giderek daha da ticari bir merkeze dönüşen Maraş caddesi, 1980'lere gelindiğinde eklenen yeni yapılarla ve imar planındaki ayırık nizam parsellerin yerini bitişik nizama bıraktığı yeni düzenlemelerle bu işlevini arttırmaya devam

etmektedir. Caddenin Cumhuriyet caddesiyle kesiştiği kavşaktan batı istikametine doğru bugün halen bazıları ayakta kalan yapılar inşa edilmiş, farklı kat yüksekliğinde binalar artık görülmeye başlanmıştır (Görsel 21).

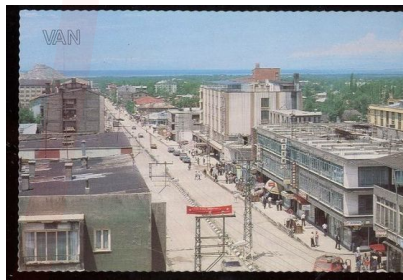
Görsel 21. Maraş ve Cumhuriyet Caddesinin Kesiştiği Kavşağın 1980'lerdeki Görünümü

Bina cephelerinde klasik konut tipi pencereler yerine artık daha çok cam yüzeye izin veren düzenlemeler yapıldığı da görülmektedir. Dolayısıyla caddenin müstakil konut yapılarından, ticari yapılara geçişi, bu dönemde iyice belirginleşmiştir. Yoldan çekmelerin yapılmadığı, daha yoğun bir yapılaşma kendini göstermektedir. Cadde kenarları boyunca ağaçlı alanın iyice azaldığı, ancak arka kısımlarda halen azımsanmayacak şekilde varlığını koruduğu görülmektedir.

Dış cephelerin sıva ve boya şeklinde bırakıldığı, bunun dışında başka bir işçilik yapılmadığı cepheler gözlemlenmektedir. Cadde boyunca bir yapı nizamı tutturulmak istendiği ancak bunun tümüyle başarılamadığı görülmektedir (Görsel 22-23).

Görsel 22. 1980-1990 Yılları Arası Maraş Caddesinin Durumu

Görsel 23. 1980-1990 Yılları Arası Maraş Caddesinin Durumu

Vanda 2011 yılında ard arda iki kez olan Van depremleri sonrası tüm kentte büyük hasarlar ve can kayıpları yaşanmıştır. Kent için kırılma noktalarından biri sayılan ve belleklerde yer eden bu deprem sonrası, kentte önceleri yıkık binalar, geçici konaklama büimleri, konteyner kentler, çadır kentler görülürken, sonraları kalıcı konutlar ile konut sorunu aşılmaya çalışılmış, yeni yapılaşmalar, planlama ve düzenlemelerle depremin izleri yavaş yavaş silinmeye başlamıştır. Yapısal açıdan bu süreçte Maraş caddesinde akılda kalan, zemin katı araba satış yeri olan ve depremde hemen yıkılan Safa apartmanı (Görsel 24), ikinci depremde yıkılan ve Maraş caddesinin devamında yer alan Bayram oteli (Görsel 25) ile Maraş caddesindeki Soydan iş merkezidir. (Görsel 26).

Görsel 24. Van Depremi ile Maraş Caddesinde Yıkılan Sefa Apartmanı

Görsel 25. İkinci Depremde yıkılan Bayram Oteli (a) Deprem Öncesi (b) Deprem Sonrası

Görsel 26. Van Depremi ile yıkılan Soydan İş Merkezi (a) Deprem Öncesi (b) Deprem Sonrası

3.4. Maraş Caddesi Mevcut Durum Cephe Analizi

Günümüzde Maraş caddesi artık kentin ana ticaret akslarından biri olma niteliğini iyice pekiştirmektedir. 2000’li yıllardan itibaren bu yönde bir değişime girilmiş ve yapı cephelerine de bu yansıtılmaya başlamıştır. Sıvalı cephelerin yerini günün tercihi olan giydirme cepheler almıştır. Dış cephelerde saydam yüzeylerin kullanımı artmıştır. Ticari mekanlarda vitrinler ön plana çıkartılmıştır. Ancak bu yapılırken cephelerin büyük kısmı abartılı reklam panolarıyla donatılmıştır. Bu da gözü yoran ve estetikten uzak bir görüntü ortaya koymaktadır (Görsel 27-28). Deprem sonrası yıkılan yapıların yerini günümüzde yenileri almış, eski yapıların bir kısmı yeniden yıkılarak yüksek yapılmış, Cumhuriyet caddesiyle yarışır bir konuma gelmiştir.

Görsel 27. Maraş Caddesinin Son Yıllardaki Görünümü

Görsel 28. Maraş Caddesinin Günümüzdeki Görünümü

Her ne kadar 2000’li yıllardan itibaren cadde hızlı bir dönüşüme girse de mevcutta eski yapılar da görülmektedir olup, bunlar genellikle az katlı katlı binalardır. Özellikle caddenin başlama noktasında bunlara rastlamak mümkündür (Görsel 29-30).

Görsel 29. Maraş Caddesi Kuzey Köşesinde Kalan Az Katlı Yapılar

Görsel 30. Maraş Caddesi Güney Köşesinde Kalan Az Katlı Yapılar

Cadde hattı boyunca bir yapı nizamı yakalanmak istense de gerek farklı kat yükseklikleri gerekse yapıların aynı hizada olmamasından dolayı bu, yeterince sağlanamamaktadır (Şekil 9-10). Caddenin ilk ticaret merkezi olarak kullanılmaya başlandığı yıllarda yapılan bazı binaların hala mevcut olmasından ve şimdiki imar planına göre daha fazla katlı yapılan binaların bir araya gelmesi sonucu, cadde boyunca kat yükseklikleri değişen bir yapılaşma ortaya çıkmaktadır.

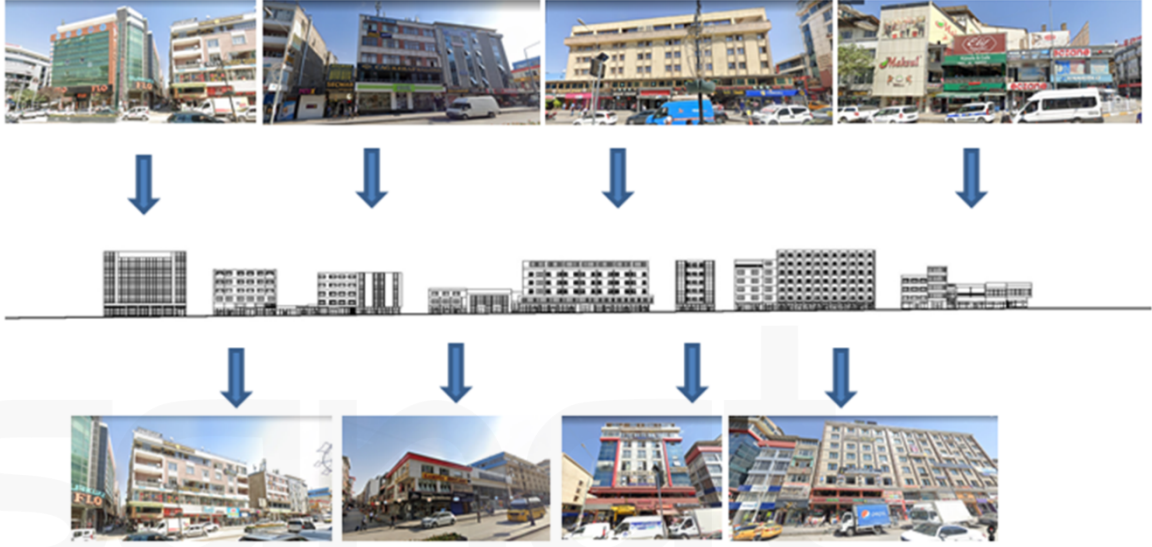
Şekil 9. Maraş Caddesi Kuzey Yönünden Cephe Görünüşleri

Şekil 10. Maraş Caddesi Güney Yönünden Cephe Görünüşleri

Maraş caddesinin bir bölümünde yerinde gözlem yapılarak, mevcut durumun analizini çıkarmak ve cephelerdeki düzensizliği gözler önüne sermek açısından, caddenin iki yönlü krokileri çizilmiştir. Krokilerde cepheler arasında bir dilbirliğinin, bütünlüğün, estetiğin olmadığı, kent kimliği açısından da net bir tanımlama yapmadığı görülmektedir.

Çizilen krokilerde mevcut yapıların algılanmasının yetersiz olacağı düşünülerek, ayrıca krokilerdeki her yapının resimleri alınmış ve kroki üzerinde yerleri tanımlanmaya çalışılmıştır. Maraş caddesinin çizilen kuzey ve güney krokileri ile mevcut bina resimlerinin birlikte görünümü, son dönemlerdeki yapı cepheleri hakkında bilgi vermesi açısından önem arz etmektedir (Görsel 31-32).

Görsel 31. Maraş Caddesinin Kuzey Yönündeki Mevcut Binaları ve Krokideki Yerleri

Görsel 32. Maraş Caddesinin Güney Yönündeki Mevcut Binaları ve Krokideki Yerleri

4. Sonuç ve Öneriler

Günümüz kentlerinde, gelişen yapım teknikleri ve malzemeleri kullanılarak cephe düzenlemesinde birbirinden farklı birçok üslup ve yaklaşım üretilmektedir. Ancak yapı üretiminin seri bir şekilde girmesi nedeniyle aynı yapı türüne, farklı koşullara sahip kentlerde sıkça rastlanmaktadır. Dolayısıyla caddeler, artık giderek birbirine benzemekte ve özgün olma adına bir şey barındırmamaktadırlar. Kentlerde değişim hızla gerçekleşmekte, ancak diğer taraftan yeni yerler tamamen geçmişinden kopartılmaktadır. Bu da geleneksel kent dokusunu, kent kimliğini ve kültürünü tahrip etmekte hatta giderek yok etmektedir. Van kenti için de durum farklı değildir.

Urartu medeniyetinin başkenti iken ortaçağ döneminde farklı inanç yapılarıyla birlikte yaşamının önemli bir örneği olan ve sonrasında bağ ve bahçeleriyle tanınan tarihi Van Kentinin, günümüzde bu kimliklerinden giderek koptuğu, kentleşme ya da modern kent olma arzusunun aslında pek de istenen düzeyde oluşmadığı görülmektedir. Modernleşme, şüphesiz günümüz kentleri için istenen bir durumdur. Fakat bu arzulanırken kentlerin mevcuttaki

kimliklerini yitirmeleri sonucu kent ne modern olabilmekte, ne de kimliğine uygun eski kent dokusunda kalmaktadır. Bugün Van da bu ikilemi yaşayan bir kenttir. Sahip olduğu tarihi ve doğal değerleriyle zıt bir şekilde ilerleyen yerleşimler arasında yerini almıştır.

Günümüzde Van kent merkezi ve ticari yapıları Cumhuriyet caddesi ve Maraş caddesi'ne sıkışmış vaziyettedir. Bu sınırlı alana sıkışmış bulunmak, kentin en işlek caddelerinde konumlanan yapılara da olumsuz şekilde etki etmektedir. Ayrıca yıllardır üzerinde konuşulan fakat hayata geçirilmesi geciken çevre yolu sorunu da, kentin gelişmesinin önündeki bir engel olarak görülmektedir. Son dönemlerde yapılan bazı yasal düzenlemeler ve çevre yoluyla ilgili çalışmalar ivme kazanmaya başlamış, bu da kent açısından önemli adımlar olarak öne çıkmıştır. Ancak kentle ilgili yetkisi olan tüm bileşenlerin bir araya gelmeleri ve kentin sorunlarına çözüm bulmaları kent halkı tarafından özellikle istenmektedir.

Eski Van kentinin bağ-bahçelik alanı iken, 1915'ten sonra tek katlı müstakil konutların yer aldığı ve günümüzde ticari bir merkez haline dönüşen Maraş caddesi, bu geçmişinden nerdeyse hiçbir şey taşımamaktadır. Cadde üzerinde en eski yapılar 50-60 yıl öncesine ait geleneksellik ve kimlikten uzak bir yaklaşımın ürünüdürler. Bu durum yapı cephelerine doğrudan yansımaktadır. Modern bir görünüm sergilenmeye çalışılırken bunu tümüyle cam yüzeylerden oluşan giydirme cephelerden sağlanmaya gidilmesi özgünlük açısından değer kaybettirmektedir. Ayrıca reklam afiş ve panoları ciddi anlamda görüntü kirliliği oluşturmaktadır.

Her yapı farklı zaman ve koşullarda caddeye eklendiğinden bunların aynı anda kontrolü zor olabilmektedir. Buna bir çözüm olarak kentin yerel yönetimlerine bağlı doğrudan konuyla ilgili uzmanlardan oluşan Kent Kurulları oluşturulmalı ve bu kurullar, kentte yapılacak yapılarla ilgili, imar planı ile birlikte kent kimliğine uygun düzenlemeleri belirlemeli ve uygulanmasını sağlamalıdır. Böylece, yeni eklenecek yapıların proje safhasındaki müdahalelerle, yapılacağı yere daha uygun olması sağlanabilir ve mevcut yapılar üzerinde de iyileştirme çalışmaları yapılarak kent caddelerinin bütüncüllüğü ve estetiği oluşturulabilir.

Günümüzde çevreye uyumlu yenilenebilir enerjilerin kullanımının yaygınlaştırılmaya çalışıldığı bu süreçte, Van gibi yılın büyük bir bölümünde güneş alan ve bu açıdan elverişli olan bir kentte, bu özelliğin üretilen yapılara yansıtıldığı takdirde daha sürdürülebilir bir çevre oluşturulması mümkündür. Vandaki yapıların cephe sistemlerinde ve çatılarda güneş enerjisi panelleri kullanımına imkan tanınarak, hem yapıların kendi enerjisini üretebilmesi, hem de cephe ve çatıların daha işlevsel kullanılması da sağlanabilir.

Bu çalışmada Van kentinin ve Maraş caddesinin tarihi ve ulaşılabilen tüm planlamaları ile mevcut durumu ele alınarak, yapı ve cepheleri üzerinden bir bakış sunmak ve Maraş caddesini daha yakından tanıtmak hedeflenmiştir. Bugün kentin içinde olduğu elverişsiz kentleşme koşullarının iyileştirilmesi sürecinde, kent dokusunu oluşturan bütün cadde ve sokaklarıyla birlikte kent kimliği ve kültürünü gözönünde bulundurmak gerekmektedir. Böylece gelecekte daha yaşanabilir, daha kimlikli ve kültürünü belleğinde yaşatan bir Van kentine dönüşüm sağlanabilir.

Teşekkür

Bu çalışmaya, 2020 yılında Van YYU Fen Bilimleri, İnşaat Anabilimdalı FBMİM733-Yapıda Cephe Kuruluşu adlı yüksek lisans dersini alan öğrenciler; Rabia Bozmaç, Salih Baran Demirörs ve Umut Aytulun destek vermiştir.

Kaynaklar

Çelebi, E. (2000), Seyahatname, C: III-IV, Üçdal Neşriyat, İstanbul, ss.554-555.

Erzen, A., (1986), Doğu Anadolu ve Urartular, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara

Kali, İ. (2017). Maraş Caddesinin Adı Nereden Geliyor, Vansesi Gazetesi, 24 Eylül 2017, Van.

Lynch, H. F. B. (1901), Armenia Travels and Studies, c. II, Londra.

Öztürk, Ş., (2004). Mimarlık ve Kent, Turkuaz: Denizin Coğrafyasında Van Eski Van: Şehri, Mimarlık Dergisi, S. 317, s. 52-54.

Öztürk, Ş. Ve Yeğin, M. (2022), Yüz Yıllık Perspektifte Van Kenti İmar Planlama Çalışmaları, Mimarlık ve Yaşam Dergisi Cilt: 7, No: 1, 2022 (1-26)

Van Valiliği, (2006), Van 2006 Kültür Ve Turizm Envanteri , İstanbul.

Van Belediyesi, (1978), Van İmar Planı 1/1000 Tafsilat Projeleri Açıklama Raporu, Van

Van Belediyesi, (1978), Van İmar Planı Paftaları, İller Bankası Arşivi, Van

Van Valiliği, (2006), Van 2006 Kültür Ve Turizm Envanteri , İstanbul.

Van Büyükşehir Belediyesi, (2013), Van (Merkez) Ve Çevresi İlave+Revizyon 1/ 1000 Uygulama İmar Planı Merkez Etabı Plan Açıklama Raporu, Van

Van büyükşehir belediyesi, (2013), Van (Merkez) Ve Çevresi İlave+Revizyon İmar Planı Merkez Etabı 1/5 000 Nazım İmar Planı Plan Açıklama Raporu, Van

Van büyükşehir belediyesi, (2013), Van (Merkez) Ve Çevresi İlave+Revizyon İmar Plan Hükümleri, Açıklama Raporu, Van

Van İller Bankası, Van İli İmar Planları, İl Arşivi.

Görsel Kaynaklar

Görsel 1. Mısır Piramitleri, Kahire, Mısır, http://www.yapi.com.tr/haberler/misirda-3-bin-700-yillik-piramit-kalintilari-kesfedildi_157620.html (Erişim: 20.09.2022)

Görsel 2. Atina Parthenon Tapınağı, Yunanistan, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Partenon> (Erişim: 20.09.2022)

Görsel 3. Mezopotamya Zigurat, <https://ansiklopedist.com/zigurat/> (Erişim: 20.09.2022)

Görsel 4. Roma Collesium, İtalya, <https://nereye.com.tr/kolezyum-hakkinda-bilmeniz-gereken-8-gercek>, (Erişim: 20.09.2022)

Görsel 5. Gotik Mimari, Milano Katedrali, Milano, İtalya https://decombo.com/gotik-mimari-ornekleri/#2_Milano_Katedrali_Italya (Erişim: 20.09.2022)

Görsel 6. Barok Mimari, Trevi Çeşmesi, Roma, İtalya, <https://www.tourbulance.com.tr/roma-ask-cesmesi-ve-hikayesi/> (Erişim: 20.09.2022)

Görsel 7. Dekonstrüktif Mimari, Guggenheim Müzesi, Bilbao, İspanya https://tr.wikipedia.org/wiki/Dekonstr%C3%BCktivizm#/media/Dosya:Guggenheim_Bilbao_may-2006.jpg (Erişim: 20.09.2022)

Görsel 8. Akdamar Kilisesi Cephesi, Van Türkiye, <https://www.sanatinyolculugu.com/akdamar-kilisesi/> (Erişim: 20.09.2022)

Görsel 9. Akdamar Kilisesi Kabartmaları, Van Türkiye, <https://www.akdamarkilisesi.gov.tr/akdamar-kilisesi/kilise-mimarisi/kabartmalar>, Erişim: 20.09.2022

Görsel 10. Erechtheion Tapınağı Karyatidleri, Atina, Yunanistan, <https://www.worldhistory.org/image/975/caryatids-of-the-erechtheion/> (Erişim: 20.09.2022)

Görsel 11. 1915 öncesi Eski Van Kenti <https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/van-vilayeti/van-kaza/yerlesim-birimi/cografya.html> (Erişim: 20.09.2022)

Görsel 12. 1915 öncesi Eski Van Kenti <https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/van-vilayeti/van-kaza/yerlesim-birimi/cografya.html> (Erişim: 20.09.2022)

Görsel 13. 1915 öncesi Eski Van Kenti <https://vanlinihathoca.com/cumhuriyet-onesesi-van-fotograf-arsivi.html> Erişim: (20.09.2022)

Görsel 14. 1915 öncesi Eski Van Kenti <https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/van-vilayeti/van-kaza/yerlesim-birimi/cografya.html> (Erişim: 20.09.2022)

Şekil 1. H.F.B.Lynch'in 1901 yılında yayınladığı Eski Van Kenti ve Van ovasındaki mahalleleri gösteren harita <https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/van-vilayeti.html> (Erişim Tarihi:21.09.2022)

Görsel 15. 1915 sonrası Van Kenti ve Kalesi, <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/vanin-100-yilik-degisimi> (Erişim: 20.09.2022)

Görsel 16. Kale içindeki Eski Van Kentinin 1915 Sonrası <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/vanin-100-yilik-degisimi> (Erişim: 20.09.2022)

Şekil 2. Eski ve Yeni Kent Yerleşimi (2016 tarihli GoogleEarth hava fotoğrafı üzerinde yazar tarafından işaretleme yapılmıştır).

Görsel 17. Kaleden Eski ve Yeni Van Kenti, Yaşar Subaşı Direk Arşivi, 2020

Görsel 18. İlk Van Belediye Binası <https://vanlinihathoca.com/1970-van-il-yilligi-fotograflari.html> (Erişim: 20.09.2022)

Görsel 19. Van Halk Evi Binası, <https://vanlinihathoca.com/1970-van-il-yilligi-fotograflari.html> (Erişim: 20.09.2022)

Şekil 3. Kentin Taşındığı Yeni Alandaki Ana Ticaret Aksları(2016 tarihli GoogleEarth hava fotoğrafı üzerinde yazar tarafından işaretleme yapılmıştır).

Şekil 4. Maraş Caddesinin Yer Aldığı Aks (2009 tarihli GoogleEarth hava fotoğrafı üzerinde yazar tarafından işaretleme yapılmıştır)

Şekil 5. 1978 İmar Planında Maraş Caddesinin Durumu (Van İller Bankası Bölge Müdürlüğü Arşivi)

Şekil 6. 1996 İmar Planı (Van Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

Şekil 7. 2013 Van Ve Çevresi 1/1000 Uygulama İmar Planı Kullanım Alanları, Van 2013 İmar Planı Açıklama Raporu, Van Büyükşehir Belediyesi Arşivi

Şekil 8. 2013 İmar Planında Maraş Caddesinin Durumu(Kaynak: Van 2013 İmar Planı, Van Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

Görsel 20. 1960-1970 Yılları Arası Maraş Caddesinin Durumu, , <https://vanlinihathoca.com/1970-van-il-yilligi-fotograflari.html> (Erişim: 20.09.2022)

Görsel 21. 1980'lerde Van Maraş Caddesi Başlangıcı, <https://tr.pinterest.com/trkmenolu1388/eski-van-resimleri-old-van-pictures> (Erişim: 20.09.2022)

Görsel 22. 1980'lerde Van Maraş Caddesi, <https://tr.pinterest.com/trkmenolu1388/eski-van-resimleri-old-van-pictures> (Erişim: 20.09.2022)

Görsel 23. 1980'lerde Van Maraş Caddesi <https://tr.pinterest.com/trkmenolu1388/eski-van-resimleri-old-van-pictures> (Erişim: 20.09.2022)

Görsel 24. Van Depreminde Yıkılan Maraş Caddesindeki Safa Apartmanı, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/764033-30-kisiye-mezar-olan-o-apartman> (Erişim: 22.09.2022)

Görsel 25. Depremde Yıkılan Bayram Oteli <https://www.sabah.com.tr/gundem/2011/11/10/bayram-otel-neden-yikildi-630555010065> Erişim: 22.09.2022

Görsel 26. Van Depremi ile Yıkılan Soydan İş Merkezi, Yaşar Subaşı Direk Arşivi, 2020

Görsel 27. Maraş Caddesinin Son Yıllardaki Görünümü, Rabia Bozmaç Arşivi, 2020

Görsel 28. Maraş Caddesinin Günümüzdeki Görünümü Rabia Bozmaç Arşivi, 2020

Görsel 29. Maraş Caddesi Kuzey Köşesinde Kalan Az Katlı Yapılar Yaşar Subaşı Direk Arşivi, 2020

Görsel 30. Maraş Caddesi Güney Köşesinde Kalan Az Katlı Yapılar Yaşar Subaşı Direk Arşivi, 2020

Şekil 9. Maraş Caddesi Kuzey Yönünden Cephe Görünüşleri (Yüksek Lisans Öğrencileri Tarafından Mevcut Duruma Bakılarak Kroki Şeklinde Çizilmiştir.)

Şekil 10. Maraş Caddesi Güney Yönünden Cephe Görünüşleri (Yüksek Lisans Öğrencileri Tarafından Mevcut Duruma Bakılarak Kroki Şeklinde Çizilmiştir.)

Görsel 31. Maraş Caddesinin Kuzey Yönündeki Mevcut Binaları ve Krokideki Yerleri, (Yaşar Subaşı Direk Tarafından Düzenlenmiştir, 2022)

Görsel 32. Maraş Caddesinin Güney Yönündeki Mevcut Binaları ve Krokideki Yerleri (Yaşar Subaşı Direk Tarafından Düzenlenmiştir, 2022)